

ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ПОСТСТРУКТУРАЛІСТСЬКИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ БІБЛІЇ

У статті розглядаються особливості деконструкції біблейських текстів в дискурсивних практиках постструктуралізму. Показано, як постструктуралістський методологічний принцип відмінності змінює традиційні уявлення про Біблію і сприяє оновленню інтересу наших сучасників до істин Священного Писання.

Ключові слова: деконструкція, нарратив, відмінність, постструктуралізм, чужак.

Повторева С.М. Философский анализ постструктуралистских интерпретаций Библии. В статье рассматриваются особенности деконструкции библейских текстов в дискурсивных практиках постструктурализма. Показано, как постструктуралистский методологический принцип отличия изменяет традиционные представления о Библии и способствует обновлению интереса наших современников к истинам Священного Писания.

Ключевые слова: деконструкция, нарратив, отличие, постструктурализм, чужак.

Povtoreva S.M. The Philosophical Analysys of the Poststructuralist Interpretation of Bible. In the article devoted the character of deconstruction of Bible texts in the poststructuralist discourse practice. The author demonstrated as the methodological principle of difference changes the traditional understandings of Bible and helps to renovate the interest of modern people to the truth of Holy Scripture.

Key words: deconstruction, difference, narrative, poststructuralism, journeying strange.

Святе Письмо являє собою невичерпне джерело філософських і богословських інтерпретацій. Не винятком є і наш час. Чимало представників впливового напряму сучасної гуманітаристики – постструктуралізму – приділяють увагу аналізу біблійних текстів, в межах якого застосовують ряд принципів, початково сформованих структурною лінгвістикою і пізніше поширених на цілу низку гуманітарних галузей знання (Ж.Деріда, М.Фуко, Ж.Дельоз, Ю.Крістева, Л.Ірігарей, Д.Девідсон, Р.Рорті, К.Харт та ін.). *Актуальність* зазначеної проблеми полягає в тому, що наслідки деконструкції Біблії є не лише теоретичною практикою, але й істотно впливають на соціально-культурні процеси європейського і європейсько орієнтованого світу. Особливості і результати постструктуралістської деконструкції текстів Святого Письма не знайшли достатнього осмислення у вітчизняній філософії і теології. *Метою* даної статті є виявлення основних методологічних засад такої інтерпретації, а також аналіз її впливу на дискурсивні практики західної культури.

Представники постструктуралізму не вважають Біблію одним загальним метанаративом. Вони вказують, що таких наративів у Біблії чимало і доволі різних. Зокрема, це протестантський наратив, згідно з яким основою спасіння є винятково віра у Христа, а не благодатні справи, спрямовані на зміцнення Церкви. Окремим наративом є католицьке вчення про те, що Ісус призначив апостола Петра головою Церкви тощо.

Осмислюючи зміст спілкування між людиною і Богом, що пронизує сторінки Біблії, К.Харт [6] підкреслює, що для цих стосунків характерна не впевненість у щасливому майбутньому, а надія на Месію (у Старому Заповіті), Царство Боже (у Новому Заповіті). Чи будуть виповнені Божі заповіді, залежить від волі Божої, а не від людей. Те, що самі люди можуть забезпечити собі рай власними зусиллями, неодноразово оголошується марним сподіванням і шкідливим заблудженням.

Основою спілкування людей всередині християнських спільнот і їх стосунків з Богом є, на думку представників постструктуралізму, принцип відмінності. Філософський дискурс, до якого належить постструктуралізм, іноді іменують філософією відмінності. Цим акцентується протиставлення цього різновиду постнекласичного філософствування класичному як „філософії тотожності” [3, с.647]. Поняття відмінності (difference) було предметом уваги філософів, починаючи ще з античності, проте з часом у зв'язку з домінуванням раціоналізму в західній

культури на перший план вийшли концепції єдності, цілісності, тотожності. В даний час відмінність (різниця) набула статусу однієї з базових методологічних категорій постструктуралізму.

Постструктуралісти висловлюють сумнів про наявність єдиної метафізичної концепції трансцендентного Бога. В даному випадку трансцендентність тлумачиться як вічне існування Бога або віра в те, що Бог виник сам собою, і тому Його неможливо пізнати ані з позицій буття, ані з позицій небуття [6, с.249]. Вказується, що тексти Святого Письма свідчать про трансцендентність у відмінний спосіб.

Розглянемо, як з позицій відмінності аналізуються постструктуралістами окремі тексти Святого Письма, в яких йдеться про спілкування з Богом і очікування від його пришествя. Цікавим є прочитання деяких фрагментів Біблії Ж.Деридою. У творі „Дар смерті” він аналізує вірші 17 і 20 глави 22 Об’явлення Івана Богослова. Перший текст оповідає: „А Дух і невіста говорять: „Прийди!” А хто чує, хай каже: „Прийди!” І хто прагне, хай прийде, і хто хоче, хай воду життя бере дармо!” [Об. 22: 17]. А далі виголошується: „Той, Хто свідкує, говорить оце: „Так, – незабаром прийду!” Аминь. Прийди, Господи Ісусе!” [Об. 22: 20]. Ж.Дерида акцентує увагу на слові „прийти”. Сказати „прийди”, вважає він, не означає закликати когось повністю знайомого. Навпаки, це заклик, звернений до самої події з усіма її несподіванками і ускладненнями. Не існує повністю передбачуваних подій, адже кожна з них містить можливість того, що вона буде відмінною щодо наших сподівань, перевищить їх, чимось здивує. За термінологією Дериди, жодна подія не містить неперервного обрису сподівань [6, с.159]. Відповідно до принципу відмінності наведені вірші тлумачаться у такий спосіб. Звернення до Месії із закликом „Прийди!” не означає, що звать когось, хто цілком відомий, чиї дії заздалегідь передбачувані. Якщо Ісус прийде, той, хто Його кликав, не зможе одразу ж впевнено Його ідентифікувати, оскільки Він значно відрізнятиметься від образу, створеного певною релігійною групою, не вписуватиметься у норми, встановлені сучасним суспільством. Отже, Месія з’явиться не під знаком можливого, того, що є знайомим, але прийде під знаком неможливого, того, що здивує, буде, може, і прикрим, і навіть болісним.

Сказати „Прийди”, – вважає Ж.Дерида, означає оголосити про кінець світу, оскільки, якщо через Його прихід той, хто закликав, буде розчарований чи прикро вражений, для нього це буде означати власну катастрофу, апокаліпсис приватного масштабу (проте не загибель цілого світу). Структура заклику „Прийди! – породження того, що може вивести з рівноваги самою своєю відмінністю. Безперечно, ці міркування не тільки оригінальні, але й мають глибокий зміст для віруючих [6, с.160]. Сенс такого аналізу в тому, що треба уважно і відповідально ставитися до текстів Святого Письма. Спілкуючись з Богом у молитві, ми не повинні вважати, що все знаємо про Ісуса. Ми сподіваємось, що Бог виповнить людські сподівання, але не слід забувати, що Бог трансцендентний, відмінний від того, що нам про Нього відомо. Говорячи Ісусу „Прийди!”, не слід забувати, що пришествя Спасителя може зруйнувати той Його образ, який сконструйовано нашою уявою. При цьому наша молитва (якщо ми є християнами) – це не апеляція до абсолютно невідомого. Ми знаємо, що звертаємося до Бога Отця, Сина і Святого Духа, до Бога, Який нам відкрився. Ми відчуваємо радість від того, про що дізнаємося зі Святого Письма.

Молитва є нашою найбільш доступною формою спілкування з Ним. Свідченням радості, яку дає Слово Боже, є діяльність християнських екуменічних рухів, основою яких є спільна християнська молитва, зокрема „Всесвітній День молитви”, що збирає одного дня кожного року віруючих усієї Землі [5]. Проте, спілкуючись з Богом молитовно, слід пам’ятати, що Він все ж завжди утаємничений, не такий, яким будь-хто з людей Його уявляє, і не слід думати, що Його таїна колись буде повністю розкрита. Саме на це орієнтує позиція відмінності, на якій наголошують представники постструктуралізму в своїх філософсько-теологічних дослідженнях. Бог – завжди трансцендентний, його відмінність ні до чого відомого не може бути зведена повністю. Такий підхід має ту користь, що застерігає від ідолопоклонства, догматизму, самовпевненості.

Принцип відмінності є головною лінією, основним методом, застосованим у працях відомої дослідниці семіотичних структур Юлії Крістєвої, зокрема у книзі „Самі собі чужі” [2], в якій йдеться про особливості спілкування чужинців (різного роду емігрантів) у спільнотах, куди вони потрапили, і всередині чужинських спільнот. На основі біблійних текстів авторка глибоко осмислює болючі проблеми спілкування, що виникають в чужинців (приходьків, вигнанців, мандрівників, пілігримів, маргіналів тощо), тобто тих, головною характеристикою яких є відмінність від більшості – домінуючої політичної, релігійної, національної, етнічної та ін.

спільноти. Так, розглядаючи постать апостола Павла, Крістева особливо наголошує, що він був чужинцем і проводив місіонерську діяльність серед чужинців. Про мету свого проповідування Євангелії він говорить так: „Для тих, хто без Закону, – я був беззаконний, не будучи беззаконний Богові, а законний Христові, щоб придбати беззаконних. Для слабих, – як слабий, щоб придбати слабих. Для всіх я був усе, щоб спасти бодай деяких” [1 Кор. : 21-22]. Павло несе заповіді Христові тим людям, хто істотно відрізняється від членів спільнот, в яких вони з різних причин опинилися, чиєю істотною характеристикою є відмінність. Апостол багато подорожує, спілкується з маргіналами (чужинцями) – купцями, моряками, вигнанцями-мандрівниками, що приходять слухати павлові проповіді. Його помічниками також є ті, хто в грецьких культурних структурах мали небагато прав і не почувалися своїми.

„Церква Павла, – зазначає Крістева, – постає як спільнота чужинців, спершу на периферії, потім у греко-римській цитаделі, їх об’єднує слово, що кидає виклик політичній національній структурі” [2 с.104-105]. Павло звертається до нової спільноти, яка вже не є ані нацією, ані народом, а такою, що містить все людство – до Церкви. „Отож, пам’ятайте, що ви, колись тілом погани [...], що ви того часу були без Христа, відлучені від громади ізраїльської, і чужі заповітам обітниць, не маючи надії й без Бога на світі. А тепер у Христі Ісусі ви, що колись далекі були, стали близькі Христовою кров’ю ... Отже, ви вже не чужі й не приходьки, а співгромадяни святим, і домашні для Бога” [Еф. 2: 11-19].

Замість юридичних рішень Церква Павла орієнтується на неможливість цілісності, роздільність чужинців, їх розірваність не стільки між двома країнами, скільки між двома психічними станами. Блукальці можуть віднайти ідентичність лише завдяки переходу через це розщеплення, що його всі вони мають знайти в собі та інших, починаючи із визнання себе у Христі. Проповідь Павла, на думку Ю.Крістевої, заснована на психологічній інтуїції, на логіці бажання, тобто прагненні ототожнити себе із розщепленням, яке відтепер не є болісним і безвихідним. Завдяки Христу воно сприймається як перехід до духовного визволення всередині одиничного конкретного тіла. Розщеплення стає сполучною ланкою (медіативним елементом) і постає у чуді Воскресіння або Євхаристії і є справжньою терапією вигнання і поневіряння. Поява нового об’єкта бажання через розщеплення проживається як подорож. Це досвід не матеріального туризму, а переживання споглядання і духовного перетворення [2, с.107-108].

Водночас замикання в обмеженому колі релігійної групи може повернути людей до нової форми чужинства, оскільки несумісне з духом та істиною християнства. „Не можна звинувачувати тих індивідів або ті суспільства, – відзначає Ж.Деріда, котрі шукають допомоги проти божевілля у Бога, за те, що вони намагаються *захватитися*, спорудити навколо схованки надійні бар’єри, спорудити такі кордони, що зробили б цю схованку *скінченною*, схованкою у світі, перетворюючи Бога на третього або на скінченну могутність, тобто обманюючи себе” [1, с.129]. Однак будь-яка скінченність, заміна однієї скінченності на іншу є насильством над правдою, містифікацією, а істина постає як „думка про нескінченність, тобто про те, що не дозволяє себе вичерпати жодній скінченній тотальності, жодній інструментальній, технічній або політичній функції ... Ми не брешемо, коли не кажемо *нічого* (про скінченне або детерміноване), коли говоримо про Бога... коли дозволяємо нескінченному (Богові, Буттю або Ніщо, бо воно належить до смислу нескінченного...) говорити й думати” [1, с.129-130].

Слід відзначити, що категорії відмінності, чужості, подорожі як інструменти аналізу релігійних явищ і процесів щільно увійшли у дискурс світової релігієзавічої спільноти. Свідченням цього є міжнародні конференції, які проводяться щорічно Міжнародним товариством соціологів релігії (SISR). Конференція 1999 року мала назву „Подорож”. Одним з делегатів була авторка даної статті, яка виступила з доповіддю „Репатріація етнічних німців як релігійна подорож”. В цьому виступі життя і діяльність християн (вірних Німецької Євангельсько-Лютеранської Церкви України, створеної із набуттям нашою державою незалежності) розглядалися як духовне перетворення, здобуття ідентичності чужинцями у відмінній етнічній спільноті через віру у Христа. Процеси еміграції багатьох етнічних німців, що проживали в Україні з різних причин, починалися як духовна подорож у лютеранських спільнотах. Набуття духовної єдності у Христі допомагало їм уникнути нових форм чужинства в ситуації, коли вони опинялися у Німеччині як відмінні від нових членів спільнот місцевих німців [4, с.93].

Висновки. Категорія відмінності як методологічний інструмент аналізу біблійних текстів дозволяє вийти на нові рівні інтерпретації біблійних текстів, розглядати болючі проблеми життя і діяльності сучасних людей. Застосування методології постструктуралізму є перспективним для дослідження текстів Святого Письма, дає можливість віднайти в його положеннях нові смисли і

раніше непомічені глибини. Ці підходи як результат інтелектуальних зусиль відомих представників західної філософії слід вивчати, виділяти позитивне і застосовувати у вітчизняному філософсько-теологічному дискурсі.

Література:

1. Дерида Ж. Письмо та відмінність / Жак Дерида ; [пер з франц. В.Шовкуна]. – К. : Вид-во Соломії Павличко „Основи”, 2004. – 602 с.
2. Крістева Ю. Самі собі чужі / Ю.Крістева; пер. з фр. З.Борисюк. – К.: Вид-во Соломії Павличко „Основи”, 2004. – 262 с.
3. Можейко М.А. Различия философия / М.А.Можейко // Постмодернизм. Энциклопедия. – Минск, 2001. – С. 647-648.
4. Povtoreva S. Repatriation of Ethnic German as Religious Journeying / Svitlana Povtoreva // Le voyage – Journeying. Handbook of the XXV the SISR Conference, 26-30 July 1999. – Leuven: Catholic University of Leuven, 1999. – P. 93.
5. Povtoreva S. “Raduem sa z tvojhо slova” (Zalm 118, 162). Bozie slovo v ekumenickom hnuti “Celosvetove den,, / Svitlana Povtoreva // Zit Bozie slovo vo svelte Evanjelija. – Kosice: Teologicka faculta Katolickej university v Kosiciach, 2005. – S. 93-101.
6. Харт К. Постмодернизм / Кевин Харт; [пер с англ. К.Ткаченко]. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2006. – 272 с.

© Повторева С. М., 2012.